

Izena eta izana

Itziar Navarro Pikabea

Alaberga Baserria.

Edozein herritara joaten naizenean, izan herri txikitxo bat, izan hiriburu handi bat, bada jakin-mina sortzen didan kontu bat: kaleen izena. Kale edo plaza bakoitzak zein izen duen eta izen hori nondik datorkion pentsatzen jartzen naiz. Zergatik *Askatasunaren hiribidea* edo *Nafarroako etorbidea*? Zergatik *Katalina Erauso*, *Xalbador bertsolaria* edo *Joana Ark-ekoa*? Edo, zergatik *Champs Elysées* edo *Piazza Navona*? Zenbait hiritan, kaleetako plakek edo espaloian jarritako zutoinek arrastoren bat ematen didate, pertsona jakin bat noiz bizi izan zen edo zer izan zen azaltzen baitute. Besteetan, berriz, irudimenari atek ireki eta galderak hegan doaz, izen horren nondik norakoa aurkitu nahian.

Izenik ez duena, ez omen da. Horregatik, berehala eman nahi izaten diogu izena sortu berri den orori: objektuei, pertsoneri, tokiei... Izen horrek laguntzen digu elkarrengandik bereizten eta, azken batean, nor izaten. Pentsa nola ibiltzen garen norbaiten edo zerbaiten izena ez dakigunean eta nor/zer den azaldu nahi dugunean!

Geure herriko toki izenek ere kanpokoek bezainbesteko jakin-mina sortzen didate. Gustura egongo nintzateke planoa hartu eta kale eta toki bakoitzari zein izen eman zaion ikusten eta izena-

ren inguruko informazioa bilatzen, gaur egun Internetek eskaintzen dizkigun aukerez baliatuz.

Auzoek, kaleek, plazek, biribilguneek, parkeek... guztiek, berriek eta zaharragoek, dute beren izena.

Gure gurasoek gogoan izango dute nondik hartu zuten izena herriaren hazkunde handieneko garaietan, 1970eko eta 1980ko hamarkadetan besteak beste, egin ziren auzo berriek: Alaberga, Pontika, Lartzabal edo Galtzarabordak, esate baterako, inguruko baserrien izenak hartu zituzten. Fanderia ere hor da ("pandemia", askok esaten zuten bezala), auzoari, futbol zelaiari edo kiroldegia izena ematen diona. Bada gaileta markaren izena daraman auzorik ere, Olibet, bertan baitzegoen Maria gailetan fabrika.

Kaleak izendatzeko, herrien izenak erabili ohi dira —garai batean, inguruko herrien izenak jarri zitzaizkien kaleei, bereziki Iztietan auzoa egin zenean, Oiartzun, Hondarribia, Pasaia edo Donostia; berrikiago, senidetutako herrien izenak ere erabili ditugu, Tulle eta Lousada, adibidez—; mendienak —Galtzaraborda aldean, Aiako Harria, Urbia, Aralar, Ernio, Irumugarrieta eta gehiago ere baditugu—; ibaienak —Musikaren Plazaren ingu-

Fanderia Baseria.

Galtzaraborda Baseria.

ruan daude Bidasoa, Urola edo Oria kaleak—; edo izen arrunt baina adierazgarriak, herri gehienetan daudenen tankerakoak (Goiko kalea, Erdiko kalea eta Beheko kalea baino adierazgarriagorik?).

Beste kale askori pertsonen izenak eman zitzaizkien eta ematen zaizkie, herriko seme-alaba ezagunenak edo hainbat alorretan oihartzuna duten pertsonenak. Garaikide ditugunak erraz gogoratzen ditugu eta badakigu zergatik egin zaion aitortpena pertsona jakin horri; askotan, pertsona horiek ezagutu ere egin ditugu, Xabier Olaskoaga kultur gizon ezaguna, esate baterako.

Baina, urteek aurrera egin ahala, zergati horren aztarna galtzen joaten gara eta, izena tradizioan guztiz tinkotuta gelditzen bada ere, hurrengo belaunaldiek ez dute jakiten nondik datorren.

Zein izango ote zen Biteri hura, gure inguruko hainbeste herritan kale, plaza edo ikastetxeek gogoratzen dutena? Ekarpen handia egingo zuen, herriko kale nagusietako bati jarri baitzioten bere izena. Arrasatear horrek, atzerrian bizi ondoren, eskolak sortzeko dirua eman zuen, lehenengo bere jaioterrian eta gero Gipuzkoako beste hainbat herritan, tartean, geurean.

Bizente Elizegi pilotari errenteriarra omen zen, eta Segundo Ispizua historialari bermeotarra, Ameriketara ibili izan zena, eta gero Bilbon kazetari lanetan aritu zena. Tomas Lopez, berriz, geogra-

foa omen zen, mapa eta atlas ugari egin zituen. Miguel Alduntzin abokatuak herriaren alde ikaragarritzko lana egin omen zuen Errenteriarren eta Donostiaren artean mugei lotutako gatazkak konpontzen, eta Martin Etxeberria Arte katedraduna omen zen Alcalako Unibertsitatean.

Nolako bizimodua izan ote zuen Maria de Lezok, Morrontxotik atera eta Ingalaterrako Enrike VIII.a erregearen emaztearen zerbitzari lanetan aritu zenak, eta herrira balio handiko erre-
taula bidali zuenak? Itxuraz, behintzat, ez zuen herria ahantzi.

Eta Niessen? Nor zen Niessen? Gaurko gazte eta haur askorentzat, Niessen Musika eta Dantza Eskolaren eta Kulturunearen egoitza da, baina ez dakit jakingo duten duela 100 urte pasatxo Alemaniako etorritako familia baten abizena dela; familia horrek lantegi oparoa ireki zuen, gure herriko jende askoren lantokia, eta gaur Oiartzunen dagoena.

Zein ziren *Askatasunaren martiriak*? Eta Gamon? Pertsona garrantzitsua izango zen, herriko toki garrantzitsuenetako bati, Zumardiari, eman baitzitzaion bere izena. Herriko seme hau historialaria izan zen, *Noticias históricas de Rentería* liburua idatzi zuen. Baina, gainera, Udal Artxibategia salbatu omen zuen, XVIII. mendearen amaieran, frantsesak hurbiltzen ari zirenean, herriko apaiza parrokiako altxorak eta paperak hartu eta Santander aldera ihesean zihoala.

Larzabal Baserria.

Pontika Baserria.

Bide batez, izendegia aztertuta, gure herrikoan —eta, ziur aski, herri gehienetakoan— emakumeek presentzia eskasa dutela esango nuke. Madalen kalea, Santa Klara eta Agustinetako etorbidea kenduta, beste bi kalek dute, oker begiratu ez badut, emakumeren baten izena: lehen aipatu dugun Maria de Lezo kaleak eta Fanderia auzoko Dolores Ibarruri kaleak. Emakumeak herritarren erdia izanik, gutxiegi, ezta? Ziur naiz beste emakume askok merezimendu guztiak dituztela aitortza xume hori jasotzeko. Horren erakusle, Luz Maceira eta Zaida Fernandez ikertzaileek *Bilduman* argitaratu berri duten “Gaileta-egileak eta gehiago: bizipenetatik Historiara. Emakumeen aztarnak Errenteriako industrializazio prozesuan (XIX. eta XX. mendeetan)” lan argigarri bikaina, gure herriko industrializazio prozesuan ezkutuan eta ikusezin gelditu ziren emakumeen lekukotasunak jasotzen dituena. Edo Elixabete Perez Gazteluren *Joxepa Antoni Aranberri Xenpelar (1865-1943)* lana, emakume bertsolari horren biografia jasotzen duena eta Errenteriako Udalak 2013an argitaratua.

Orduak eta orduak emango nituzke izen horien guztien atzean zein bizimodu eta zein ekarpen ezkututzen den bilatzen. Kale eta plazetako plaka urdin horietako bakoitzaren atzean, gure historiaren zati bat baitago, agerian batzuetan, ezkutuan besteetan. Baita gure herriko txokoak izendatzeko erabiltzen ditugun beste izen batzuen atzean ere, nahiz eta plaka horietan ez agertu.

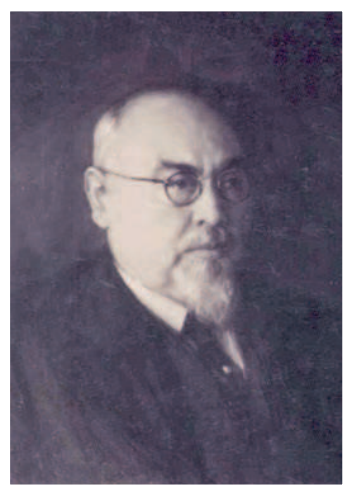
Izan ere, zenbaitetan, izen “ofizialen” ordez edo haiekin batera, herritarrok beste izen batzuk erabiltzen ditugu leku jakin bat izendatzeko, aurretik zegoen zerbaiti erreferentzia egiten diona, edo, besterik gabe, tokia modu errazagoan identifikatzea ahalbidetzen diguna. Ildo horretatik, dendak edo tabernak, esate baterako, erreferentzia oso erabilgarriak izan dira beti tokiak identifikatzeko. Izen “ez ofizial” horien atzean dauden erreferentziei belaunaldiz belaunaldi eustea zaila izaten da, ordea, batik bat aipatutako erreferentzia desagertzen bada, alegia, lantegia edo denda desagertzen edo aldatzen bada. Hortxe nabaritzen da belaunaldien arteko etena.

Ziur naiz seme-alabei Kiroganeko izkinan edo Aierbenekoan elkartuko garela esaten badiet, ez dutela jakingo nora joan behar duten. Ezta Pionekoan edo Obradorean esanda ere. Ez dakite Pionera joaten ginela txorientzako alpistea erostera eta baratzean landatzeko hazien bila, eta Obradorean erosten genituela amonarentzako eta bere hiru ahizpentzako mantekaduak, udako arratsaldeetako tertulietarako. Lagunak *Aduriz* gozotegian gelditzen ginela esanez gero ere, ez lukete jakingo non genuen hitzordua. Gure gurasoen garitako edo gure garitako izenak dira horiek, baina gaurko gaztetxoentzat ezezagunak. Ez lukete asmatuko zer den Plaza atzea edo non dagoen estrata...

Galdu ditugun erreferentzia horien ondoan, erreferentzia berri batzuk ere sortu dira, oso ibilbide

Dolores Ibarruri.

Guillermo Niessen.

Pedro Viteri.

laburrekoak. Esate baterako, askorentzat errepide nagusiko edo "karretera jeneraleko" biribilgunea Sabeco da, merkataritza guneko supermerkatuaren jabea aldatu den arren; eta Kaputxinoetako edo Fatimako eliza ingurua, berriz, Super Amara ingurua askorentzat. Eta, ba al dakizue non dagoen Tximiariaren parkea? Herri Senidetuen kalea da tokiaren izen "ofiziala", nahiz eta gutako askorentzat Lanerako parkea izan. Baten faltan, hiru izen toki bera izendatzeko.

Zenbaitetan, urtez urte jendeak erabili izan dituen erreferentziazko izen horiek baztertu egin dira eta beste izen bat eman zaio kaleari edo plazari, gertakariaren bat gogoratzeko edo pertsonaren bat omentzeko. Halaxe gertatu da, esate baterako, Laneran, artilea tindatzen zuten lantegi hura zegoen tokian. Edo Esmalterian eta Fabrika handian. Esmalteriako kazuela eta eltze gorriak bazterrean utzi eta Koldo Mitxelena izena eman zaio plazari, hizkuntzalari erreteriar handiaren omenez; Fabrika handiari edo Linori, berriz, oihalez ahaztu eta Agirre Lehendakariaren plaza jarri zaio. Baina herritarrok bi izenak erabiltzen ditugu, garai bateko jarduerari erreferentzia egiten diona bata eta gure historiako bi pertsona handi horien izena bestea. Gainera, esango nuke lehengo gehiago erabiltzen dugula, bigarrena baino; bigarrena, nagusiki, hizkera formalerako utzita. Patxiku zelaia zenak ere badu bere izena, Txirrita parkea, hain zuzen ere, baina inork gutxik ezagutuko du izen horrekin. Eta Santa Klararen atzean, *Eroskiko* kalea Zapirain Anaien kalea da (gaztelaniaz, batzuentzat, calle Zapirain Anaien!).

Irizpide hori bera erabiliko al dute gune berrieekin? Alegia, zein izen jarriko ote diote Lekuona okindegiaren lantegi zaharrea erakitzen ari diren dantzarako sorkuntza zentroari? Ogi eta kruasan egin berrien usaina gogoratuko al digu? Edo iraganarekiko loturak hautsiko ditugu?

Batek daki gaur egun erabiltzen ditugun izen horietatik, zein zabalduko diren, erabileraren eraginez, eta zein geldituko diren kale izendegian geldigeldirik, ia bizitzarik gabe. Hala ere, guztiek, erabilienek eta ez hain erabiliek, "ofizialek" eta "informalek", gure historiaren zati bat ematen digute aditzera.